ORE Ośrodek Rozwoju Edukacji

Michał Bartosz Mojski

WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość

Program nauczania wiedzy o społeczeństwie dla III i IV etapu edukacyjnego

I. Wstęp

Program „WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość" jest przeznaczony dla III i IV etapu edukacyjnego. Cztery pierwsze działy realizuje się w gimnazjum (65 godzin), natomiast dwa kolejne w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej (30 godzin). Wiedza o społeczeństwie jest przedmiotem interdyscyplinarnym, a więc wymaga sprawności poruszania w osiągnięciach rozmaitych nauk: socjologii, ekonomii, politologii, prawa, filozofii, geografii, kulturoznawstwa. Wiadomości uczniowie czerpią również z obserwacji otoczenia. Najlepiej byłoby, gdyby potrafili przyłożyć wiedzę naukową do zjawisk, które obserwują na co dzień. Stąd też potrzeba kształtowania rozmaitych umiejętności: współpracy, wypowiadania się, twórczego myślenia. Ma to zmierzać do utrwalenia postaw opartych o wartości: wolności, odpowiedzialności i sprawiedliwości

II. Cele ogólne kształcenia i wychowania

Najważniejsze cele:

- kształtowanie postaw obywatelskich opartych na wolności – przywiązaniu do demokracji, praw człowieka, dążeniu do samorealizacji i ciągłego rozwoju, samodzielności;
- kształtowanie postaw obywatelskich opartych na odpowiedzialności – za słowo, za swoje działania, prezentujących szacunek do prawa, solidarność wobec innych ludzi;
- kształtowanie postaw obywatelskich opartych na sprawiedliwości – empatii wobec innych, otwarciu na ich potrzeby, aktywności w rozwiązywaniu problemów społecznych, w dążeniu do zmieniania świata na lepsze.

III. Cele szczegółowe:

Wiadomości:

- znajomość wiadomości związanych z istnieniem człowieka w różnych grupach społecznych oraz strukturach społecznych
- znajomość wiadomości dotyczących wpływu społeczeństwa na jednostkę;
- uświadomienie potrzeby aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie obywatelskim, np. w stowarzyszeniach, fundacjach, związkach zawodowych ;
- zrozumienie rozmaitych procesów politycznych i powiązanego z nimi zjawiska władzy;
- znajomość i zrozumienie historii, zasad, mechanizmów, szans i zagrożeń demokracji;
- propagowanie idei praw człowieka i ich gwarancji;
- znajomość systemu politycznego Rzeczypospolitej Polskiej;
- znajomość zasad systemu prawa w Polsce i jego funkcjonowania w praktyce;
- znajomość uwarunkowań współczesnych stosunków międzynarodowych;
- znajomość uwarunkowań procesu integracji europejskiej;
- zrozumienie współzależności globalnych we współczesnym świecie;
- zrozumienie mechanizmów gospodarki rynkowej.

Umiejętności:

- umiejętność współpracy;
- umiejętność twórczego myślenia;
- umiejętność posługiwania się technologiami informacyjno – komunikacyjnymi;

- umiejętność pozyskiwania i selekcji informacji o życiu społecznym;
- umiejętność interpretacji przepisów prawa;
- umiejętność prezentowania swoich poglądów;
- umiejętność przedstawiania argumentów za swoimi poglądami;
- umiejętność dyskusji;
- umiejętność konstruktywnego rozwiązywania konfliktów;
- umiejętność wypowiadania się w sprawach publicznych w różnych formach;
- umiejętność rozpoznawania i rozwiązywania problemów społecznych.

Postawy:

- szacunek do wolności, odpowiedzialności, sprawiedliwości;
- aktywność;
- patriotyzm;
- rzetelność;
- szacunek do zasad demokracji;
- szacunek do prawa;
- kreatywność;
- wrażliwość społeczna;
- samodzielność.

Cele szczegółowe zostały zaczerpnięte z programu „Civis sum! – Jestem obywatelem!" i tylko uzupełnione ze względu na ich zbieżność w kształceniu podstawowym i rozszerzonym, zwłaszcza w zakresie umiejętności i postaw.

IV. Treści nauczania:

Dział 1. WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość w życiu społecznym

1. Ja w świecie społecznych wartości
2. Czy konflikt może być twórczy? – o konfliktach i sposobach ich rozwiązywania.
3. Ja pośród innych – jak funkcjonować w grupie społecznej.
4. Osobowość i rola społeczna, czym się od siebie różnią?
5. Jestem odpowiedzialny za swoją szkołę – rola społeczna ucznia, działalność samorządu uczniowskiego.
6. Uległość, agresja, asertywność – różne postawy młodych ludzi.
7. Jak przemawiać, jak dyskutować – kultura wypowiedzi.
8. Za i przeciw - jak podejmować, wdrażać i brać odpowiedzialność za swoje decyzje.
9. Inny nie znaczy gorszy – o stereotypach, uprzedzeniach, dyskryminacji i przeciwdziałaniu tym zjawiskom.
10. Klasy, warstwy, grupy zawodowe – o podziałach społecznych.
11. Być Polakiem w Unii Europejskiej - naród, patriotyzm, nacjonalizm we współczesnym świecie.
12. Piękno w różnorodności – mniejszości narodowe i etniczne
13. Być obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej – prawa i obowiązki obywatelskie
14. Odpowiedzialny obywatel to aktywny obywatel – o budowaniu społeczeństwa obywatelskiego.
15. W stowarzyszeniu, fundacji, związku zawodowym, partii politycznej.
16. Opinia publiczna i jej badanie – jak interpretować sondaże.
17. Czwarta władza – jak wolne media kontrolują rządzących.
18. Debaty młodych – problemy społeczeństwa polskiego.

19. Utrwalenie i sprawdzenie wiadomości i umiejętności.

Dział 2. WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość w życiu politycznym

20. Kto tworzy elektorat – o wyborach, wyborcach i odpowiedzialności za państwo.
21. Czy wolność da się pogodzić z władzą państwową.
22. Czym jest sprawiedliwe państwo – dlaczego lepiej żyć w demokracji niż autorytaryzmie czy totalitaryzmie.
23. Zachować wolność – o zasadach państwa demokratycznego i prawach człowieka
24. Dlaczego konstytucja w Polsce jest najważniejszym dokumentem – zasady ustrojowe państwa.
25. Od PiS-u do SLD – system partyjny a system wyborczy w Polsce.
26. W Sejmie i Senacie – władza ustawodawcza w Polsce.
27. Jak tworzy się w Polsce ustawy.
28. Głowa państwa – wybory, kompetencje i rola Prezydenta RP.
29. Premier i ministrowie – Rada Ministrów RP
30. Czy potrzebna nam biurokracja – o administracji publicznej i idei służby cywilnej.
31. Wymiar sprawiedliwości – struktura i zasady sądownictwa w Polsce.
32. Na straży konstytucji – Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.
33. Odpowiedzialność za wspólnotę – idea samorządu zawodowego i terytorialnego.
34. Jestem odpowiedzialny za swoją gminę – wybór, struktura i zadania samorządu gminnego.
35. Jestem odpowiedzialny za swój powiat i województwo – wybór, struktura i zadania samorządu powiatowego i wojewódzkiego.
36. Debaty młodych – problemy społeczności lokalnej.
37. Utrwalenie i sprawdzenie wiadomości i umiejętności.

Dział 3. WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość w stosunkach międzynarodowych

38. Polska wolna i suwerenna – polityka zagraniczna państwa.
39. Solidarni w razie zagrożenia – o Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)
40. „My Ludy Narodów Zjednoczonych…” – geneza, struktura i zadania Organizacji Narodów Zjednoczonych.
41. Rada Europy, OBWE, NAFTA… - wybrane organizacje międzynarodowe.
42. Odpowiedzialni za bezpieczeństwo świata – Polska w misjach pokojowych.
43. O Monnecie, Schumanie, Adenauerze – geneza i rozwój integracji europejskiej.
44. Czym zajmuje się Rada Europejska, a czym Parlament Europejski? – instytucje polityczne Unii Europejskiej.
45. Ja za granicą, ja w Unii Europejskiej.
46. Droga ku Europie – proces integracji Polski z Unią Europejską.
47. Za i przeciw – skutki integracji europejskiej.
48. Budżet Unii Europejskiej, fundusze unijne.
49. Północ kontra Południe – dysproporcje w rozwoju współczesnego świata.
50. „Globalna wioska” – o procesie globalizacji.
51. Kiedy inni szukają wolności i sprawiedliwości – o problemie uchodźców.
52. Broń ubogich – geneza, istota i zwalczanie terroryzmu.
53. Jestem odpowiedzialny za przyszłość globu – o pomocy humanitarnej.
54. Debaty młodych – problemy społeczności globalnej.
55. Utrwalenie i sprawdzenie wiadomości i umiejętności.

Dział 4. WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość w gospodarce rynkowej

56. Co to znaczy, że jestem przedsiębiorczy?
57. Zakładam firmę, zarabiam na siebie.
58. „Niewidzialna ręka rynku" – o gospodarce wolnorynkowej.
59. Odpowiadam za swoje wydatki – ja w gospodarstwie domowym.
60. Oszczędzam i wydaję – po co ludziom banki.
61. Skąd państwo ma pieniądze – o budżecie RP.
62. Gdzie chcę pracować, gdzie chcę się uczyć – odpowiedzialnie planuję przyszłość.
63. O etyce w gospodarce i odpowiedzialności w biznesie.
64. Debaty młodych – problemy ekonomiczne w Polsce.
65. Utrwalenie i sprawdzenie wiadomości i umiejętności.

Dział 5. WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość w prawie

66. Przypomnienie i utrwalenie wiadomości i umiejętności z gimnazjum.
67. Jestem odpowiedzialny i biorę aktywny udział w życiu publicznym.
68. Idę do urzędu i załatwiam swoje sprawy.
69. Jakie zasady są ważne w społeczeństwie – normy prawne a normy moralne, religijne, obyczajowe i zwyczajowe.
70. Po co istnieje prawo? – funkcje prawa.
71. Czym zajmuje się prawo karne, a czym administracyjne – gałęzie prawa.
72. Od rozporządzenia do konstytucji – źródła prawa i ich hierarchia.
73. Kto jest pozwanym, powodem – postępowanie cywilne
74. Kto jest podejrzanym, a kto oskarżonym - postępowanie karne.
75. Na straży wolności i bezpieczeństwa obywateli – prokuratura i policja.
76. Odpowiadam za swoje czyny – jak uchronić się przed przestępstwami.
77. Odpowiedzialny nastolatek w szkole - prawa i obowiązki ucznia.
78. Debaty młodych – problemy polskiego systemu prawnego.
79. Utrwalenie i sprawdzenie wiadomości i umiejętności.

Dział 6. WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość w prawach człowieka

80. Powszechne, przyrodzone, niezbywalne, nienaruszalne – geneza i idea praw człowieka.
81. Od Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka do Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej – systemy ochrony praw człowieka.
82. Prawa człowieka i obywatela w Polsce.
83. Prawa i obowiązki obywatela Unii Europejskiej.
84. Uczę się i pracuję w Unii Europejskiej.
85. Dlaczego na świecie wciąż są łamane prawa człowieka?
86. Czy w Polsce przestrzega się wszystkich praw człowieka?
87. Nie tylko zasady – krajowe i międzynarodowe gwarancje praw człowieka.
88. Kim jest ombudsman – Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka.
89. „Pójdę z tym do Strasburga!" – Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.
90. Organizacje pozarządowe przeciw łamaniu praw człowieka.
91. Jak walczyć z naruszeniami praw człowieka?
92. Stop ksenofobii, rasizmowi, antysemityzmowi.
93. Odpowiedzialnie ku sprawiedliwej przyszłości – ja wobec problemów wolności we współczesnym świecie.
94. Debaty młodych – problemy praw człowieka w Polsce i na świecie.
95. Utrwalenie i sprawdzenie wiadomości i umiejętności.

V. Oczekiwane osiągnięcia uczniów:

WIADOMOŚCI

Dział 1

Ad 1.

Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest wartość;
- wymienia wartości: dobro, prawdę, piękno, sprawiedliwość itd.
- ocenia, które wartości są najważniejsze w życiu społecznym, uzasadnia swój wybów;
- wybiera wartości, które są najważniejsze dla niego, uzasadnia swój wybór;
- dyskutuje i ocenia wraz z uzasadnieniem różne systemy wartości.

Ad 2.

Uczeń:

- charakteryzuje rodzaje, przyczyny i skutki konfliktów społecznych;
- wymienia i opisuje metody rozwiązywania konfliktów: negocjacje, mediacje, arbitraż oraz ich zastosowanie w praktyce życia społecznego;
- podaje przykłady różnych rodzajów konfliktów społecznych;
- ocenia skuteczność różnych sposobów rozwiązywania konfliktów, uzasadnia swój punkt widzenia;
- przedstawia rozwiązanie wybranego konfliktu społecznego.

Ad. 3

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie grupy społecznej, zbiorowości, wspólnoty, społeczności;
- odaje przykłady grup społecznych, zbiorowości, wspólnot, społeczności
- opisuje cechy grupy społecznej;
- przedstawia w szczególności cechy małej grupy społecznej (liczebność, więź, trwałość, role grupowe, wspólne wartości i cele, poczucie odrębności, współdziałanie);
- charakteryzuje rodzinę jako grupę społeczną, opisuje i porównuje różne modele rodziny;
- charakteryzuje grupę rówieśniczą jako grupę społeczną, podaje przykłady różnych grup rówieśniczych;
- opisuje i ocenia pozytywny i negatywny wpływ grupy na jednostkę.

Ad 4.

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie roli społecznej i osobowości;
- wymienia i charakteryzuje cechy, które składają się na osobowość;
- wyjaśnia, jakie oczekiwania składają się na daną rolę społeczną;
- nazywa i opisuje role społeczne, w których sam funkcjonuje;
- wyjaśnia zjawisko konfliktu ról społecznych.
- tworzy i przedstawia sposoby radzenia sobie w przypadku konfliktu ról społecznych.

Ad 5.

Uczeń:

- wyjaśnia, jakie oczekiwania składają się na rolę społeczną ucznia;
- ocenia, na ile spełnia oczekiwania roli społecznej ucznia;
- wymienia prawa i obowiązki ucznia na podstawie przepisów prawa szkolnego;

- ocenia przestrzeganie przepisów prawa szkolnego w placówce, do której uczęszcza;
- wyjaśnia, jaki ma wpływ na życie szkoły;
- przedstawia rolę samorządu uczniowskiego w swojej placówce;
- ocenia działalność samorządu uczniowskiego w swojej szkole, przedstawia propozycje zmian i swojego zaangażowania.

Ad 6.
Uczeń:

- odróżnia postawy: agresywną, uległą i asertywną;
- ocenia każdą z nich z punktu widzenia skuteczności i etyki;
- samodzielnie tworzy asertywne rozwiązania wybranych sytuacji konfliktowych;
- wyjaśnia na przykładach, jak można zachować dystans do nieaprobowanych zachowań społecznych;
- wyjaśnia, jak można sobie radzić z presją grupy rówieśniczej.

Ad 7.
Uczeń:

- tworzy i przedstawia zasady konstruktywnej dyskusji;
- przedstawia własne argumenty za i przeciw wybranej tezie;
- przedstawia i wykorzystuje zasady skutecznego komunikowania;
- przedstawia i wykorzystuje komunikację niewerbalną w skutecznym komunikowaniu;
- tworzy przemówienie na dany temat z użyciem z użyciem wybranych tropów retorycznych.

Ad 8.
Uczeń:

- wymienia i opisuje etapy podejmowania i implementowania decyzji;
- przedstawia i ocenia szanse i zagrożenia, które towarzyszą wybranym decyzjom;
- ocenia decyzje z różnych punktów widzenia;
- wymyśla sposoby osiągnięcia kompromisu w danej sprawie;
- tworzy zasady podejmowania wspólnych decyzji w klasie i innych grupach rówieśniczych.

Ad 9.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: stereotypu, uprzedzenia, dyskryminacji;
- podaje przykłady powyższych zjawisk, w tym stereotypów narodowych;
- wymienia przyczyny i skutki zjawisk;
- wymyśla i ocenia sposoby walki ze stereotypami, uprzedzeniami, dyskryminacją.

Ad 10.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: klasy społecznej, warstwy społecznej;
- charakteryzuje strukturę klasową i warstwową społeczeństwa polskiego;
- charakteryzuje cechy wybranych grup zawodowych i wybrane style życia;
- przedstawia i ocenia perspektywy życiowe młodych Polaków i ich szanse w życiu. zawodowym.

Ad 11.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie narodu;
- wyjaśnia, w jaki sposób historia, język, tradycja, kultura wpływają na kształtowanie narodu, odnosi spostrzeżenia do Polaków;

- odróżnia pojęcie obywatelstwa od pojęcia narodu;
- wymienia przykłady różnych narodów, w tym narodów bez państwa;
- charakteryzuje postawę patriotyzmu, nacjonalizmu, kosmopolityzmu i szowinizmu;
- przedstawia przykłady działań cechujących się patriotyzmem, porównuje patriotyzm z nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem;
- wymyśla sposoby przeciwdziałania postawom nacjonalistycznym i szowinistycznym, w tym wynikającym ze stereotypów;
- wyjaśnia, jak skrajny nacjonalizm może negatywnie oddziaływać na społeczeństwa, odwołując się do Holokaustu i innych zbrodni przeciwko ludzkości;
- ocenia, jak można pogodzić tożsamość narodową z tożsamością europejską, przedstawia argumenty.

Ad 12.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej;
- wyjaśnia, czym jest Polonia i jak Polacy podtrzymują więź ze swoimi rodakami za granicą;
- wymienia mniejszości narodowe i etniczne oraz grupy uchodźców, mieszkające w Polsce;
- przedstawia prawa mniejszości narodowych i etnicznych oraz uchodźców w Polsce;
- przedstawia i ocenia dorobek mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce;
- przedstawia i ocenia dorobek Polonii;
- wyjaśnia, na czym polegają wieloetniczne korzenie kultury polskiej;
- wymyśla sposoby propagowania kultury mniejszości narodowych w Polsce;
- tworzy rozwiązania odpowiadające na problemy Polonii.

Ad 13.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie obywatelstwa;
- opisuje procedurę nadania obywatelstwa;
- przedstawia różne sposoby uzyskania obywatelstwa: prawo ziemi i prawo krwi, podaje przykłady państw, gdzie są stosowane;
- wymienia prawa i obowiązki obywatela RP;
- przedstawia cechy dobrego obywatela, odwołuje się do przykładów dobrych obywateli w przeszłości i współcześnie;
- ocenia znaczenie cnót i postaw obywatelskich w państwie demokratycznym;
- dokonuje samooceny z punktu widzenia cech dobrego obywatela.

Ad 14.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie;
- przedstawia, jakie podmioty uczestniczą w życiu publicznym: obywatele, zrzeszenia obywatelskie, media, politycy i partie, władza, instytucje publiczne, biznes itp., jak współpracują i jak konkurują;
- ocenia znaczenia przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym, przedstawia konsekwencje ich łamania;
- wymyśla i przedstawia sposoby wpływu obywateli na życie publiczne na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym, europejskim i światowym;
- ocenia poziom aktywności społeczeństwa polskiego.

Ad 15.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: stowarzyszenia, fundacji, związku zawodowego, partii politycznej;
- przedstawia znaczenie tych zrzeszeń w społeczeństwie;
- przedstawia przykłady powyższych zrzeszeń w Polsce i na świecie;
- charakteryzuje systemy partyjne współczesnego świata;
- przedstawia przykłady działań stowarzyszeń, fundacji, związków zawodowych, partii politycznych i je ocenia;
- opracowuje projekt obywatelski, będący odpowiedzią na problemy otoczenia.

Ad 16.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie opinii publicznej;
- ocenia na podstawie przykładów znaczenie opinii publicznej we współczesnym świecie;
- wyjaśnia, w jaki sposób za pomocą sondaży można badać opinię publiczną;
- opisuje, w jaki sposób należy konstruować próbę reprezentacyjną i na czym polega błąd pomiaru;
- odczytuje dane i interpretuje wybrany sondaż.

Ad. 17.
Uczeń:

- wyjaśnia, na czym polega wolność słowa;
- przedstawia rolę mediów w społeczeństwie demokratycznym i niedemokratycznym;
- charakteryzuje różne rodzaje mediów: prasę, radio, telewizję, internet, podaje przykłady, uwzględniając specyfikę przekazu i odbiorców;
- ocenia szanse i zagrożenia rozwoju różnych rodzajów mediów;
- ocenia znaczenie zasad etycznych w działalności mediów;
- interpretuje tekst publicystyczny, audycję radiową, program telewizyjny, wiadomość internetową, odróżnia informację od komentarza;
- dokonuje samodzielnej krytyki przekazu reklamowego;
- tworzy własny tekst publicystyczny.

Ad 18.
Uczeń:

- przedstawia argumenty za i przeciw wybranej tezie dotyczącej problemów społeczeństwa polskiego;
- wykorzystuje zdobytą wiedzę w debacie;
- prezentuje swoje poglądy, odnosi się do poglądów innych osób.

Ad 19
Uczeń:

- podsumowuje zdobyte wiadomości;
- wyciąga wnioski na podstawie zdobytej wiedzy;
- tworzy modele opisu i interpretacji różnych zjawisk;
- odtwarza definicje pojęć;
- podaje egzemplifikacje wybranych zjawisk;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wybranych zjawisk;
- tworzy rozwiązania problemów społecznych.

Dział 2
Ad 20.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie elektoratu;
- opisuje zasady wyborów demokratycznych;
- opisuje zasady wyborów w Polsce: do Sejmu, Senatu, na urząd Prezydenta RP, do organów samorządu terytorialnego, do Parlamentu Europejskiego;
- ocenia, dlaczego należy brać udział w wyborach, przedstawiając własne argumenty;
- analizuje i interpretuje hasła wyborcze, spoty wyborcze, ulotki wyborcze;
- ocenia rolę marketingu wyborczego w społeczeństwie;

Ad 21
Uczeń:

- wyjaśnia różne rozumienia wolności;
- wyjaśnia, na czym polega anarchizm, ocenia takie poglądy;
- wskazuje cechy państwa;
- wymienia i opisuje funkcje państwa;
- podaje przykłady realizacji funkcji państwa;
- ocenia sposób, w jaki Polska realizuje funkcje państwa.

Ad 22.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: demokracji, autorytaryzm, totalitaryzm;
- porównuje i ocenia sytuację obywatela w państwie demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym;
- podaje historyczne i współczesne przykłady państw demokratycznych, autorytarnych i totalitarnych;
- przedstawia różne definicje sprawiedliwości;
- wyjaśnia, dlaczego państwo demokratyczne najlepiej odpowiada wzorcowi sprawiedliwości.

Ad 23.
Uczeń:

- wyjaśnia zasady państwa demokratycznego: większości, pluralizmu, poszanowania praw mniejszości;
- charakteryzuje różne tradycje demokratyczne (antyczną, europejską, amerykańską, polską);
- wyjaśnia pojęcie praw człowieka i ocenia rolę praw człowieka w państwie demokratycznym;
- porównuje demokrację bezpośrednią i pośrednią, większościową i liberalną;
- wymienia, opisuje i ocenia słabe i mocne strony demokracji, podaje argumenty i przykłady.

Ad 24.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest konstytucja;
- opisuje rolę konstytucji w państwie demokratycznym;
- wyjaśnia, dlaczego konstytucja jest najwyższym aktem prawnym w RP;
- przedstawia i wyjaśnia zasady ustrojowe RP (pluralizm, suwerenność narodu, podział władzy, rządy prawa);

- omawia prawa i obowiązki obywatela, zawarte w konstytucji, ocenia stopień ich przestrzegania;
- ocenia wybraną patologię życia publicznego w Polsce, tworzy sposoby jej wykorzenienia.

Ad 25.
Uczeń:

- opisuje rodzaje systemów partyjnych;
- wskazuje różnice między systemem dwupartyjnym i wielopartyjnym;
- charakteryzuje polski system partyjny;
- wyjaśnia, w jaki sposób system wyborczy wpływa na system partyjny;
- opisuje najważniejsze partie polskiej sceny politycznej;
- ocenia problemy polskich partii politycznych;
- tworzy sposoby rozwiązania problemów związanych z polskimi partiami;

Ad 26.
Uczeń:

- charakteryzuje sposób wyboru Sejmu i Senatu
- opisuje strukturę wewnętrzną Sejmu i Senatu;
- opisuje kompetencje i zasady funkcjonowania Sejmu, Senatu i Zgromadzenia Narodowego;
- wymienia długość kadencji Sejmu i Senatu w Polsce;
- wymienia osoby, aktualnie sprawujące urząd Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu;
- ocenia sposób funkcjonowania polskiego parlamentu;
- tworzy notatkę z obrad na podstawie obserwacji;
- tworzy samodzielne wystąpienie sejmowe w wybranej sprawie.

Ad 27.
Uczeń:

- opisuje tryb legislacyjny w Polsce;
- opisuje szczególny tryb legislacyjny w procedurze uchwalania budżetu;
- ocenia rolę Sejmu, Senatu, Prezydenta RP, Rady Ministrów, obywateli w tworzeniu prawa w Polsce;
- wyjaśnia, gdzie i dlaczego są publikowane ustawy.

Ad. 28.
Uczeń:

- opisuje sposób wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyszukuje w środkach masowego przekazu informacje o zadaniach Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- ocenia znaczenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej systemie politycznym kraju;
- wymienia osoby, które sprawowały urząd Prezydenta w historii Polski.

Ad 29

- opisuje procedurę powoływania Rady Ministrów w Polsce, wyjaśnia pojęcie wotum zaufania;
- opisuje procedurę odwoływania Rady Ministrów w Polsce, wyjaśnia pojęcie wotum nieufności,
- przedstawia kompetencje Rady Ministrów w Polsce, opisuje zadania wybranych ministrów;
- wymienia imię i nazwisko Prezesa Rady Ministrów oraz wybranych ministrów;

- ocenia działanie Rady Ministrów w Polsce.

Ad 30.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest administracja publiczna
- odróżnia administrację rządową i samorządową,
- wyjaśnia ideę służby cywilnej, ocenia jej stan w Polsce;
- wyjaśnia, jakimi zasadami powinien kierować się w pracy urzędnik;
- ocenia funkcjonowanie administracji publicznej w Polsce.

Ad 31.
Uczeń:

- przedstawia strukturę polskiego wymiaru sprawiedliwości;
- opisuje zasady polskiego wymiaru sprawiedliwości;
- wyjaśnia zasadę niezawisłości i niezależności sądów oraz przedstawia jej funkcjonowanie w Polsce;
- opisuje zasadę dwuinstancyjności i jej funkcjonowanie w Polsce;
- podaje przykłady spraw, którymi zajmują się sądy w Polsce;
- ocenia jakość funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w Polsce.

Ad 32.
Uczeń:

- opisuje zadania i sposób powoływania Trybunału Konstytucyjnego;
- opisuje zadania i sposób powoływania Trybunału Stanu;
- podaje przykłady spraw, jakimi zajmują się Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu;
- ocenia funkcjonowanie Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu w Polsce.

Ad 33.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest samorząd;
- opisuje samorządy zawodowe i samorządy mieszkańców;
- ocenia znaczenie samorządów w kształtowaniu odpowiedzialności za wspólnotę;
- podaje przykłady działalności samorządów;
- wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i subsydiarności, podaje przykłady ich stosowania, ocenia ich znaczenie;

Ad 34.
Uczeń:

- omawia strukturę samorządu gminnego;
- opisuje powoływanie organów samorządu gminnego;
- przedstawia informacje o swojej gminie, jej współczesności i historii, wymienia imię i nazwisko wójta (burmistrza lub prezydenta);
- przedstawia zadania samorządu gminnego, odnosząc je do codziennych spraw;
- opisuje sposób działania władz gminy, w tym podejmowanie decyzji dotyczących budżetu;
- przedstawia zasady tworzenia podań, wypełniania druków urzędowych, wykorzystuje je w praktyce;
- opisuje strukturę swojego urzędu gminy;
- ocenia funkcjonowanie swojej gminy, przedstawia propozycje rozwiązań jej problemów.

Ad 35.
Uczeń:

- omawia strukturę samorządu powiatowego i wojewódzkiego;
- opisuje powoływanie organów samorządu powiatowego i wojewódzkiego;
- przedstawia zadania samorządu powiatowego i wojewódzkiego, odnosząc je do codziennych spraw;
- porównuje zadania samorządu wojewódzkiego z kompetencjami wojewody;
- ocenia sposób funkcjonowania samorządu powiatowego i wojewódzkiego, przedstawia propozycje rozwiązań problemów.

Ad 36.
Uczeń:

- przedstawia argumenty za i przeciw wybranej tezie dotyczącej problemów społeczności lokalnej;
- wykorzystuje zdobytą wiedzę w debacie;
- prezentuje swoje poglądy, odnosi się do poglądów innych osób.

Ad 37.
Uczeń:

- podsumowuje zdobyte wiadomości;
- wyciąga wnioski na podstawie zdobytej wiedzy;
- tworzy modele opisu i interpretacji różnych zjawisk;
- odtwarza definicje pojęć;
- podaje egzemplifikacje wybranych zjawisk;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wybranych zjawisk;
- tworzy rozwiązania problemów społecznych.

Dział 3
Ad 38
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie polityki zagranicznej;
- opisuje zmiany w polskiej polityce zagranicznej po 1989 r.;
- charakteryzuje główne kierunki polskiej polityki zagranicznej;
- przedstawia politykę obronną Polski, udział w misjach NATO i ONZ;
- przedstawia sukcesy i porażki polskiej polityki zagranicznej;
- wyjaśnia, czym zajmują się ambasady i konsulaty;
- opisuje i ocenia relacje Polski z wybranym państwem;
- ocenia działania w polskiej polityce zagranicznej;

Ad 39.
Uczeń:

- opisuje genezę powstania Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO);
- opisuje najważniejsze organy Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO);
- charakteryzuje zadania Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO);
- opisuje i ocenia rolę Polski w Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO);
- opisuje udział Polski w misjach NATO.

Ad 40.
Uczeń:

- opisuje genezę Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ);

- opisuje strukturę Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ): Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny;
- opisuje zadania Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ);
- charakteryzuje i ocenia rolę Polski w Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), w tym udział w misjach pokojowych;

Ad 41.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie organizacji międzynarodowej;
- opisuje zadania wybranych organizacji międzynarodowych: Rada Europy, Grupa Wyszehradzka, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) i inne;
- opisuje działania Polski w wybranych organizacjach międzynarodowych;
- ocenia rolę Polski w wybranych organizacjach międzynarodowych.

Ad 42.
Uczeń:

- opisuje wybrane konflikty międzynarodowe;
- przedstawia racje stron, uczestniczących w konfliktach międzynarodowych, omawia przebieg;
- tworzy propozycje rozwiązań konfliktów międzynarodowych;
- opisuje rolę mocarstw (Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej, Rosji, Chin, Indii etc.) w konfliktach międzynarodowych;
- opisuje i ocenia zaangażowanie Polski w rozwiązanie konfliktów międzynarodowych, w tym udział w misjach pokojowych.

Ad 43.
Uczeń:

- omawia genezę, przebieg, fazy integracji europejskiej;
- wymienia ojców Europy i ich dokonania;
- opisuje postanowienia traktatów założycielskich i traktatów modyfikujących (z Maastricht, Nicei i Lizbony);
- omawia z użyciem mapy kolejne etapy rozszerzenia Unii Europejskiej;
- ocenia pozytywne i negatywne skutki integracji europejskiej.

Ad 44.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie instytucji politycznej;
- wymienia kompetencje i sposób funkcjonowania najważniejszych instytucji politycznych Unii Europejskiej: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska, Parlament Europejski;
- opisuje i ocenia funkcjonowanie zasad subsydiarności i solidarności w Unii Europejskiej;
- ocenia działanie instytucji Unii Europejskiej;

Ad 45.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie obywatelstwa Unii Europejskiej;
- przedstawia prawa i obowiązki wynikające z obywatelstwa Unii Europejskiej;
- opisuje, jak funkcjonuje system Schengen i jakie możliwości stwarza obywatelom Unii Europejskiej;
- ocenia wpływ obywatelstwa Unii Europejskiej na tożsamość narodową Polaków.

Ad 46.
Uczeń:

- przedstawia etapy integracji Polski z Unią Europejską;
- opisuje rolę Polski w Unii Europejskiej
- wymienia imię i nazwisko polskiego komisarza w Komisji Europejskiej i innych znaczących polskich urzędników europejskich;
- ocenia rolę Polski w Unii Europejskiej.

Ad 47.
Uczeń:

- przedstawia sukcesy i porażki Unii Europejskiej;
- przedstawia, jakie szanse i zagrożenia przynosi Unii Europejska Polsce;
- opisuje wybrany współczesny problem Unii Europejskiej, przedstawia sposoby jego rozwiązania;
- ocenia skutki procesu integracji europejskiej w perspektywie lokalnej, perspektywie krajów członkowskich, perspektywie globalnej.

Ad 48.
Uczeń:

- opisuje, w jaki sposób konstruowany jest budżet Unii Europejskiej;
- wymienia przykładowe fundusze unijne;
- opisuje, w jaki sposób fundusze unijne wpływają na rozwój państw, regionów, przedsiębiorstw i obywateli;
- ocenia role funduszy unijnych w Polsce,

Ad 49.
Uczeń:

- wyjaśnia, na czym polega konflikt Północ - Południe;
- opisuje sytuację polityczną, gospodarczą, kulturową krajów rozwiniętych i krajów rozwijających się;
- ocenia politykę krajów rozwiniętych i rozwijających się;
- tworzy propozycje rozwiązań wybranych dysproporcji, wynikających z konfliktu Północ – Południe;

Ad 50.
Uczeń:

- wyjaśnia, na czym polega proces globalizacji;
- opisuje aspekt ekonomiczny, aspekt kulturowy i aspekt polityczny procesu globalizacji;
- opisuje problemy, jakie rodzi proces globalizacji;
- ocenia szanse i zagrożenia związane z procesem globalizacji.

Ad 51.
Uczeń:

- wyjaśnia, kim jest uchodźca i imigrant;
- opisuje przyczyny współczesnego uchodźstwa i imigracji;
- opisuje i ocenia problemy, jakie napotykają uchodźcy i imigranci;
- opisuje i ocenia sytuację uchodźców i imigrantów w Polsce;
- tworzy propozycje rozwiązań problemów współczesnych uchodźców i imigrantów.

Ad 52.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest terroryzm;

- charakteryzuje rodzaje terroryzmu;
- opisuje przyczyny terroryzmu;
- wymienia najważniejsze organizacje terrorystyczne współczesnego świata;
- ocenia sposoby działania współczesnych terrorystów;
- tworzy propozycje rozwiązań problemów, związanych z terroryzmem.

Ad 53.
Uczeń:

- opisuje wybrane problemy współczesnego świata;
- ocenia rolę pomocy humanitarnej;
- przedstawia indywidualne i lokalne działania, które oddziałują na społeczność globalną (oszczędzanie wody, przemyślane zakupy i inne);
- tworzy propozycje rozwiązań wybranych problemów globalnych.

Ad 54.
Uczeń:

- przedstawia argumenty za i przeciw wybranej tezie dotyczącej problemów globalnych;
- wykorzystuje zdobytą wiedzę w debacie;
- prezentuje swoje poglądy, odnosi się do poglądów innych osób.

Ad 55.
Uczeń:

- podsumowuje zdobyte wiadomości;
- wyciąga wnioski na podstawie zdobytej wiedzy;
- tworzy modele opisu i interpretacji różnych zjawisk;
- odtwarza definicje pojęć;
- podaje egzemplifikacje wybranych zjawisk;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wybranych zjawisk;
- tworzy rozwiązania problemów społecznych.

Ad 56.
Uczeń:

- wyjaśnia, na czym polega postawa człowieka przedsiębiorczego;
- wyjaśnia na przykładach z rodziny, lokalnych i całego kraju, w jaki sposób przedsiębiorczość przyczynia się do zaspokojenia potrzeb ekonomicznych;
- wyjaśnia, na czym polega racjonalne i nieracjonalne gospodarowanie zasobami (czasem, pieniędzmi), odwołuje się do własnych doświadczeń;
- omawia zasady organizacji pracy (ustalenie celu, planowanie, podział zadań, harmonogram, ocena efektów);
- ocenia, na ile jest osobą przedsiębiorczą, wskazuje swoje zalety i wady w tym kontekście.

Ad 57.
Uczeń:

- wyjaśnia, jak w Polsce rozpoczyna się działalność gospodarczą;
- wyjaśnia, na czym polega swoboda działalności gospodarczej;
- analizuje sytuację rynkową wybranego produktu lub usługi;
- wyjaśnia, czym jest przychów, dochód, koszty i zysk;
- tworzy propozycję działań marketingowych dla wybranego produktu lub usługi;
- wyjaśnia znaczenie działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja) dla konsumentów w gospodarce rynkowej;
- ocenia szanse i zagrożenia dla działalności gospodarczej w Polsce.

Ad 58.
Uczeń:

- definiuje gospodarkę rynkową;
- porównuje gospodarkę rynkową z gospodarką planową;
- wyjaśnia, na czym polega prawo popytu i podaży;
- charakteryzuje elementy gospodarki rynkowej (prywatna własność, swoboda gospodarowania, konkurencja, dążenie do zysku, przedsiębiorczość);
- ocenia zalety i wady gospodarki rynkowej.

Ad 59
Uczeń:

- wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe, ilustruje to przykładami;
- wymienia dochody i wydatki budżetu gospodarstwa domowego;
- tworzy projekt racjonalnego budżetu gospodarstwa domowego;
- tworzy budżet wybranego przedsięwzięcia szkoły lub klasy, wskazuje źródła dochodów i wydatki;
- opisuje prawa konsumentów i sposób ich dochodzenia;
- ocenia sytuację gospodarstw domowych w Polsce;

Ad 60.
Uczeń:

- opisuje z przykładami formy i funkcje pieniądza w gospodarce rynkowej;
- wyjaśnia rolę banków w gospodarce rynkowej;
- wyjaśnia, na czym polegają zadania banków komercyjnych, banku centralnego i giełdy papierów wartościowych;
- wyjaśnia, na czym polega oszczędzanie i inwestowanie;
- ocenia i porównuje ze sobą oferty różnych banków (konta, lokaty, kredyty, fundusze inwestycyjne).

Ad 61.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest budżet państwa;
- opisuje, w jaki sposób tworzony jest budżet państwa;
- wyjaśnia pojęcia: produkt krajowy brutto, recesja, wzrost gospodarczy, inflacja, odwołuje się do danych statystycznych;
- wymienia dochody i wydatki państwa;
- opisuje główne rodzaje podatków (PIT, CIT, VAT), odwołuje się do danych liczbowych;
- ocenia problemy budżetu i systemu podatkowego Polski.

Ad 62.
Uczeń:

- opisuje prawa i obowiązki pracodawcy i pracownika;
- wyjaśnia rolę ubezpieczeń zdrowotnych i społecznych;
- przedstawia swoje aspiracje (w tym wybór szkoły ponadgimnazjalnej) zgodnie ze swoimi preferencjami i predyspozycjami, uzasadnia wybór;
- przedstawia na podstawie różnych źródeł informacje o lokalnym, regionalnym i krajowym rynku pracy, ocenia w tym kontekście swoje szanse na znalezienie pracy;
- przedstawia i ocenia przyczyny i skutki bezrobocia w regionie i kraju;
- wyjaśnia, jak stworzyć CV i list motywacyjny.

Ad 63.
Uczeń:

- opisuje zasady etyczne, które powinny być wytycznymi dla pracodawców i pracowników;
- wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu;
- wyjaśnia pojęcie szarej strefy, podaje przykłady zjawisk z nią związanych;
- wyjaśnia z przykładami pojęcie korupcji;
- ocenia przyczyny i skutki istnienia szarej strefy i korupcji dla gospodarki rynkowej;
- wymyśla i przedstawia sposoby przeciwdziałania korupcji i szarej strefie w Polsce.

Ad 64.
Uczeń:

- przedstawia argumenty za i przeciw wybranej tezie dotyczącej problemów ekonomicznych w Polsce;
- wykorzystuje zdobytą wiedzę w debacie;
- prezentuje swoje poglądy, odnosi się do poglądów innych osób.

Ad 65.
Uczeń:

- podsumowuje zdobyte wiadomości;
- wyciąga wnioski na podstawie zdobytej wiedzy;
- tworzy modele opisu i interpretacji różnych zjawisk;
- odtwarza definicje pojęć;
- podaje egzemplifikacje wybranych zjawisk;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wybranych zjawisk;
- tworzy rozwiązania problemów społecznych.

Dział 4
Ad 66.
Uczeń:

- podsumowuje zdobyte wiadomości;
- wyciąga wnioski na podstawie zdobytej wiedzy;
- tworzy modele opisu i interpretacji różnych zjawisk;
- odtwarza definicje pojęć;
- podaje egzemplifikacje wybranych zjawisk;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wybranych zjawisk;

Ad 67.
Uczeń:

- przypomina pojęcia obywatelstwa i społeczeństwa obywatelskiego;
- wyjaśnia, w jaki sposób nabywa się obywatelstwo Polski i obywatelstwo Unii Europejskiej;
- przedstawia prawa i obowiązki obywatela Polski i Unii Europejskiej;
- podaje prawne warunki, które musi spełnić obywatel, aby wziąć udział w wyborach;
- wyjaśnia i ocenia rolę aktywności obywatelskiej i postawy odpowiedzialności w życiu publicznym;

Ad 68.
Uczeń:

- wyjaśnia w jakim urzędzie i w jaki sposób uzyskuje się: dowód osobisty, prawo jazdy, paszport oraz gdzie rejestruje się samochód i motocykl;

- wyjaśnia, na czym polega prawo informacji publicznej;
- wyjaśnia, czym jest Biuletyn Informacji Publicznej i w jaki sposób uzyskuje się informację publiczną;
- wyjaśnia, w jaki sposób obywatel może odwołać się od niekorzystnej dla siebie decyzji urzędu;
- opisuje, jak się sporządza podanie, wniosek urzędowy, skargę i odwołanie.

Ad 69.
Uczeń:

- wymienia i opisuje różne rodzaje norm społecznych;
- wyjaśnia, na czym polega specyfika normy prawnej, wymienia jej cechy;
- odróżnia normy prawne od norm moralnych, religijnych, obyczajowych i zwyczajowych;
- przedstawia budowę normy prawnej, wskazuje hipotezę, dyspozycję i sankcję.

Ad 70.
Uczeń:

- wymienia i opisuje funkcje prawa;
- ocenia spełnianie przez prawo swoich funkcji w Polsce i innych krajach;
- wyjaśnia zasady prawa („Lex retro non agit", „Nullum crimen sine lege", „Ignorantia iuris nocet", domniemanie niewinności), przedstawia skutki ich łamania;
- ocenia kulturę prawną Polaków, porównuje ją z kulturą prawną obywateli innych państw.

Ad 71.
Uczeń:

- wymienia najważniejsze gałęzie prawa: prawo konstytucyjne, prawo administracyjne, prawo cywilne, prawo karne, prawo pracy i ubezpieczeń społecznych, prawo finansowe, prawo gospodarcze, prawo rodzinne i opiekuńcze, prawo procesowe, prawo międzynarodowe;
- charakteryzuje specyfikę poszczególnych gałęzi prawa, wyjaśnia różnice między nimi;
- charakteryzuje źródła poszczególnych gałęzi prawa.
- wyjaśnia pojęcie systemu prawa;
- opisuje różne rodzaje systemów prawa: prawa stanowionego, common law, prawa religijnego, hybrydalny.

Ad 72.
Uczeń:

- opisuje hierarchię źródeł prawa w Polsce;
- określa miejsce prawa międzynarodowego i prawa europejskiego w systemie źródeł prawa;
- wymienia publikatory aktów prawnych w Polsce i Unii Europejskiej;
- wyjaśnia, dlaczego akty prawne są publikowane.

Ad 73.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest postępowanie cywilne, wymienia i opisuje jego rodzaje;
- opisuje źródła prawa procesowego cywilnego;
- wyjaśnia pojęcia: pozew, pozwany, powód;
- wymienia i opisuje środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym;
- opisuje strony postępowania cywilnego;
- uzasadnia znaczenie mediacji;

- wyjaśnia, jak należy sporządzić pozew;
- ocenia skuteczność polskiej procedury cywilnej.

Ad 74.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest postępowanie karne, wymienia i opisuje jego stadia;
- opisuje źródła postępowania karnego;
- wyjaśnia pojęcia: podejrzany, oskarżony, skazany, oskarżyciel, przestępstwo;
- wymienia i opisuje środki odwoławcze w postępowaniu karnym;
- opisuje uczestników postępowania karnego;
- wymienia i opisuje prawa, jakie przysługują ofierze, świadkowi i sprawcy przestępstwa;
- ocenia skuteczność polskiej procedury karnej.

Ad 75.
Uczeń:

- charakteryzuje zadania prokuratury, policji i innych organów ścigania;
- przedstawia uprawnienia prokuratury, policji i innych organów ścigania;
- ocenia przypadki naruszania i nadużywania uprawnień prokuratury, policji i innych organów ścigania;
- wyjaśnia, jak skontaktować się z dzielnicowym i innymi przedstawicielami organów ścigania.

Ad 76.
Uczeń:

- wymienia przestępstwa, których ofiarą padają najczęściej młodzi ludzie;
- wyjaśnia, jak młodzi ludzie mogą unikać przestępstw;
- opisuje zasady bezpiecznego zachowania w sytuacji zagrożenia;
- wyjaśnia, jak nieletni odpowiadają za przestępstwa (środki wychowawcze i poprawcze);
- opisuje przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji tytoniu, alkoholu i narkotyków;
- wyjaśnia konsekwencje łamania zakazów dotyczących używek;
- ocenia sytuację prawną młodych ludzi w Polsce.

Ad 77
Uczeń:

- wymienia prawa i obowiązki ucznia;
- wymienia i opisuje przepisy, dotyczące praw i obowiązków ucznia (dokumenty szkolne, ustawy, Konstytucja RP);
- rozpoznaje przypadki łamania praw ucznia, wyjaśnia, jak można im przeciwdziałać i im zaradzić;
- wyjaśnia, podając przykłady zasady rekrutacji do szkół wyższych;
- ocenia znaczenie postawy odpowiedzialności w szkole.

Ad 78.
Uczeń:

- przedstawia argumenty za i przeciw wybranej tezie dotyczącej problemów polskiego systemu prawa;
- wykorzystuje zdobytą wiedzę w debacie;
- prezentuje swoje poglądy, odnosi się do poglądów innych osób.

Ad 79.
Uczeń:

- podsumowuje zdobyte wiadomości;
- wyciąga wnioski na podstawie zdobytej wiedzy;
- tworzy modele opisu i interpretacji różnych zjawisk;
- odtwarza definicje pojęć;
- podaje egzemplifikacje wybranych zjawisk;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wybranych zjawisk;
- tworzy rozwiązania problemów społecznych.

Dział 5
Ad 80.
Uczeń:

- wyjaśnia genezę praw człowieka;
- opisuje ideę praw człowieka;
- charakteryzuje cechy praw człowieka (powszechne, niezbywalne, nienaruszalne, przyrodzone);
- opisuje generacje praw człowiek, podaje przykłady;
- ocenia realizację idei praw człowieka we współczesnym świecie.

Ad 81.
Uczeń:

- opisuje postanowienia dokumentów dotyczących praw człowieka: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Pakty Praw Człowieka, Akt Końcowy KBWE, Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej i inne;
- wymienia organizacje międzynarodowe, które działają na rzecz ochrony praw człowieka;
- charakteryzuje systemy ochrony praw człowieka: system uniwersalny, system europejski i inne;
- ocenia postanowienia dokumentów gwarantujących przestrzeganie praw człowieka.

Ad 82.
Uczeń:

- przedstawia system praw człowieka i obywatela, obowiązujący w Polsce;
- wyjaśnia, jaką rolę w stworzeniu katalogu praw człowieka odgrywa Konstytucja RP;
- opisuje sytuację dotyczącą ochrony praw człowieka w Polsce;
- ocenia problemy dotyczące ochrony praw człowieka w Polsce.

Ad 83.
Uczeń:

- wymienia i opisuje prawa i obowiązki obywatela Unii Europejskiej;
- wyjaśnia skutki wejścia Polski do strefy Schengen;
- opisuje zasady bezpieczeństwa w podróży po Europie (unikanie ryzyka, postępowanie w przypadku kradzieży albo wypadku, możliwości uzyskania pomocy, w tym pomocy zdrowotnej);
- ocenia stopień przestrzegania praw obywatela Unii Europejskiej.

Ad 84.
Uczeń:

- wyjaśnia możliwości zarabiania młodych ludzi w Unii Europejskiej, opisuje umowy, które mogą zawierać, opisuje zasady opodatkowania;
- omawia zasady podejmowania pracy i zakładania przedsiębiorstw w Unii Europejskiej;
- wyjaśnia, czym jest Europass-CV;
- przedstawia warunki podejmowania nauki i pracy przez Polaków w Unii Europejskiej, podaje przykłady uregulowań w wybranych państwach;
- ocenia uregulowania dotyczące pracy i nauki w Unii Europejskiej;

Ad 85.
Uczeń:

- wymienia i opisuje wybrane sytuacje, kiedy łamane są prawa człowieka na świecie;
- przedstawia relacje na temat łamania praw człowieka w świecie, obecne w środkach masowego przekazu;
- porównuje wybrane sytuacje z przepisami prawa międzynarodowego, zapewniającymi ochronę praw człowieka;
- tworzy propozycje rozwiązania problemów łamania praw człowieka w wybranych sytuacjach;
- ocenia stopień przestrzegania praw człowieka w różnych rejonach świata.

Ad 86.
Uczeń:

- wymienia i opisuje wybrane przypadki łamania praw człowieka w Polsce;
- porównuje opisywane sytuacje z uregulowaniami prawa krajowego i międzynarodowego dotyczącymi ochrony praw człowieka;
- wyjaśnia, na czym polega prawo do prywatności, w tym prawo do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami, ocenia, jak są przestrzegane w Polsce;
- wymyśla i przedstawia propozycje rozwiązań problemów łamania praw człowieka w Polsce;
- ocenia stopień przestrzegania praw człowieka w Polsce.

Ad 87.
Uczeń:

- wyjaśnia, czym są gwarancje ochrony praw człowieka;
- odróżnia gwarancje formalne i materialne ochrony praw człowieka;
- wymienia i opisuje krajowe gwarancje ochrony praw człowieka;
- wymienia i opisuje międzynarodowe gwarancje ochrony praw człowieka;
- ocenia skuteczność krajowych i międzynarodowych gwarancji praw człowieka.

Ad 88.
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie ombudsmana, opisuje genezę tego urzędu.
- opisuje sposób powoływania i kompetencje Rzecznika Praw Obywatelskich;
- opisuje sposób powoływania i kompetencje Rzecznika Praw Dziecka;
- wymienia imię i nazwisko Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka.
- ocenia skuteczność działania obydwu urzędników w Polsce.

Ad. 89.

- wymienia główne postanowienia Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności;
- opisuje strukturę, powoływanie i kompetencje Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
- wyjaśnia, w jaki sposób sporządzić skargę do Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu i w jakich okolicznościach jest ona dopuszczalna;
- ocenia znaczenie i skuteczność działania Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

Ad 90

- wymienia i opisuje działalność organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka: Amnesty International, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, Human Rights Watch, Komitety Helsińskie i inne;
- opisuje wybrane przykłady akcji podejmowanych przez organizacje pozarządowe;
- wyjaśnia, jak przy pomocy organizacji pozarządowych można zorganizować akcję na rzecz przestrzegania praw człowieka (np. apel, zbiórka darów)
- ocenia działalność organizacji pozarządowych w dziedzinie ochrony praw człowieka.

Ad 91.

Uczeń:

- wymienia i opisuje przykłady naruszeń praw człowieka;
- opisuje sposoby walki z naruszeniami praw człowieka, podejmowane przez organizacje międzynarodowe, władze państwowe, organizacje pozarządowe;
- tworzy i przedstawia plan rozwiązania wybranego problemu dotyczącego ochrony praw człowieka;
- ocenia propozycje różnych rozwiązań dotyczących likwidacji naruszeń praw człowieka.

Ad 92.

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia ksenofobii, rasizmu, antysemityzmu;
- opisuje przejawy ksenofobii, rasizmu i antysemityzmu w Polsce i na świecie;
- wyjaśnia, do jakich konsekwencji prowadzi upowszechnianie postaw ksenofobii, rasizmu i antysemityzmu, odwołuje się do przykładów historycznych i współczesnych;
- tworzy i przedstawia propozycje działań przeciwko tym negatywnym postawom.

Ad 93.

Uczeń:

- wyjaśnia znaczenie wartości wolności, odpowiedzialności i sprawiedliwości we współczesnym świecie;
- ocenia swoją postawę wobec problemów współczesnego świata;
- tworzy projekty zmian swojego zachowania w dążeniu do realizacji cnót obywatelskich.

Ad 94

Uczeń:

- przedstawia argumenty za i przeciw wybranej tezie dotyczącej problemów praw człowieka (np. praw kobiet, praw dziecka, wolności wyznania, prawa do edukacji, prawa humanitarnego);
- prezentuje zdobytą wiedzę w debacie;
- prezentuje swoje poglądy, odnosi się do poglądów innych osób.

Ad 95.
Uczeń:

- podsumowuje zdobyte wiadomości;
- wyciąga wnioski na podstawie zdobytej wiedzy;
- tworzy modele opisu i interpretacji różnych zjawisk;
- odtwarza definicje pojęć;
- podaje egzemplifikacje wybranych zjawisk;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wybranych zjawisk;
- tworzy rozwiązania problemów społecznych.

UMIEJĘTNOŚCI
Uczeń:

- analizuje zjawiska polityczne i społeczne;
- ocenia zjawiska polityczne i społeczne;
- egzemplifikuje zjawiska polityczne i społeczne;
- sytuuje zjawiska polityczne i społeczne w czasie i przestrzeni;
- posługuje się historyczną i współczesną mapą polityczną Europy i świata, odczytuje i uzupełnia dane;
- posługuje się mapą administracyjną Polski, odczytuje i uzupełnia dane;
- analizuje sondaże;
- analizuje źródła statystyczne, w szczególności interpretuje dane dotyczące wskaźników ekonomicznych;
- tworzy kwestionariusze badania opinii publicznej i wykorzystuje je w społeczności lokalnej;
- tworzy wykresy, tabele danych, wykorzystuje je do opisu zjawisk życia politycznego i społecznego;
- porównuje dane ilościowe, wskazuje tendencje (wzrost, spadek, brak zmiany) zjawisk politycznych i społecznych opisanych ilościowo;
- analizuje źródła ikonograficzne: karykatury, rysunki, fotografie;
- analizuje kazusy z zakresu różnych gałęzi prawa;
- analizuje różne przekazy medialne, w tym przekazy reklamowe, spoty wyborcze, ocenia ich skuteczność i wiarygodność;
- wybiera i porównuje informacje zawarte w różnych typach źródeł;
- rozpoznaje problemy społeczne w swoim środowisku, wymyśla i przedstawia propozycje rozwiązań;
- charakteryzuje i ocenia przebieg debaty publicznej na wybrany temat, korzystając z różnych źródeł informacji, ocenia jakość argumentacji różnych stron,
- tworzy argumenty i kontrargumenty w odniesieniu do danej tezy;
- aktywnie uczestniczy w dyskusjach;
- przedstawia i argumentuje swoje stanowisko;
- wyciąga wnioski, podsumowuje dyskusję;
- planuje, przeprowadza i ocenia kampanię społeczną;
- odróżnia opinie od faktów;
- stosuje zasady retoryki i erystyki, zasady autoprezentacji;
- tworzy logiczne i skuteczne wypowiedzi ustne i pisemne;
- sprawnie wypowiada opinie i tworzy tekst publicystyczny;

- posługuje się technologiami informacyjno – komunikacyjnymi w zbieraniu informacji, tworzeniu wypowiedzi, przekazywaniu opinii;
- tworzy wypowiedzi charakterystyczne dla życia publicznego (petycje, listy, opinie), w szczególności: tworzy opracowanie dotyczące przestrzegania praw człowieka w wybranej dziedzinie,
- tworzy teksty o charakterze prawniczym, w szczególności: pisze skargę do Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, pisze pozew w sprawie cywilnej, pisze odwołanie od decyzji administracyjnej,
- uzupełnia formularze urzędowe;
- potrafi posługiwać się Europass;
- wyszukuje i interpretuje przepisy prawne w danej dziedzinie;
- współpracuje w grupie;
- współpracuje z organizacją pozarządową;
- współpracuje z urzędem gminy, pozyskuje tam potrzebne informacje;
- współpracuje z organami ścigania, uzyskuje potrzebne informacje;
- tworzy, przeprowadza i ocenia projekt grupowy;
- oblicza przychód, dochód, koszty i zysk przedsiębiorstwa;
- oblicza wysokość podatku PIT na przykładach;
-
- rozwiązuje konflikty za pomocą negocjacji.

POSTAWY

Uczeń:

- kształtuje postawę wrażliwości społecznej, rozwiązuje problemy swojego otoczenia;
- kształtuje postawę zaangażowania i aktywności w życiu publicznym;
- podejmuje własne inicjatywy, kształtuje swoją samodzielność;
- wyraża szacunek do swojej wolności i do wolności innych osób;
- kształtuje postawę odpowiedzialności, konstruktywnie zachowuje się w relacjach społecznych, można na nim polegać;
- kształtuje postawę zaufania do innych;
- wyraża szacunek do wartości sprawiedliwości, stara się postępować sprawiedliwie'
- tworzy więzi ze wspólnota lokalną, państwową, narodową, europejską i globalną;
- kształtuje postawę tolerancji, akceptuje różnorodne modele życia, szanuje odmienne poglądy;
- przeciwstawia się dyskryminacji;
- kształtuje postawę szacunku do państwa i prawa;
- kształtuje postawę patriotyzmu, szacunku do historii i tradycji;
- rozwija postawę kreatywności, twórczego podejścia do rozwiązywanych problemów.

VI. Procedury osiągania celów

Aby osiągnąć zakładane cele edukacyjne należy w toku procesu dydaktycznego dobrać odpowiednie metody. Współcześnie preferuje się metody aktywizujące, które pobudzają kreatywność, innowacyjność uczniów, angażują ich w różnorodne działania. Zapobiegają też jednostajności i co za tym idzie – nudzie. Warto jednak pamiętać o tym, że obok metod

aktywizujących nie należy całkiem eliminować metod podających. Warto ich używać przy wprowadzaniu dużych partii materiału, podsumowaniach, powtórzeniach, systematyzacji wiedzy. Wiedza o społeczeństwie jest przedmiotem interdyscyplinarnym, więc podczas lekcji powinny być kształtowane różne rodzaje inteligencji, nie tylko logiczna, ale i emocjonalna oraz społeczna. Oto niektóre z przykładów zastosowania metod.

Analiza SWOT

Metoda dydaktyczna, wywodząca się z analiz ekonomicznych. Uczniowie wskazują silne strony i wynikające z nich szanse oraz słabe strony i wynikające z nich zagrożenia. Spostrzeżenia wpisuje się w tabelę. Mogą one służyć jako inspiracja do dyskusji. Metoda uczy analitycznego podejścia do problemów społecznych, pozwala odnaleźć skutki i przyczyny procesów.

Silne strony (strengthes)	Szanse (opportunities)
Słabości (weaknesses)	Zagrożenia (threats)

Przykład zastosowania: analiza problemu: „Polska w Unii Europejskiej", „Perspektywy założenia własnego przedsiębiorstwa".

Drzewo decyzyjne

Metoda, pozwalająca na analizę procesu decyzyjnego. Uczniowie wpisują w odpowiednie rubryki wartości, które są ważne ze względu na rozstrzygany problem, możliwe rozwiązania oraz pozytywne i negatywne ich konsekwencje. W prosty graficzny sposób ukazuje różnorodność wariantów, uczy przewidywania i odpowiedzialności za swoje decyzje.

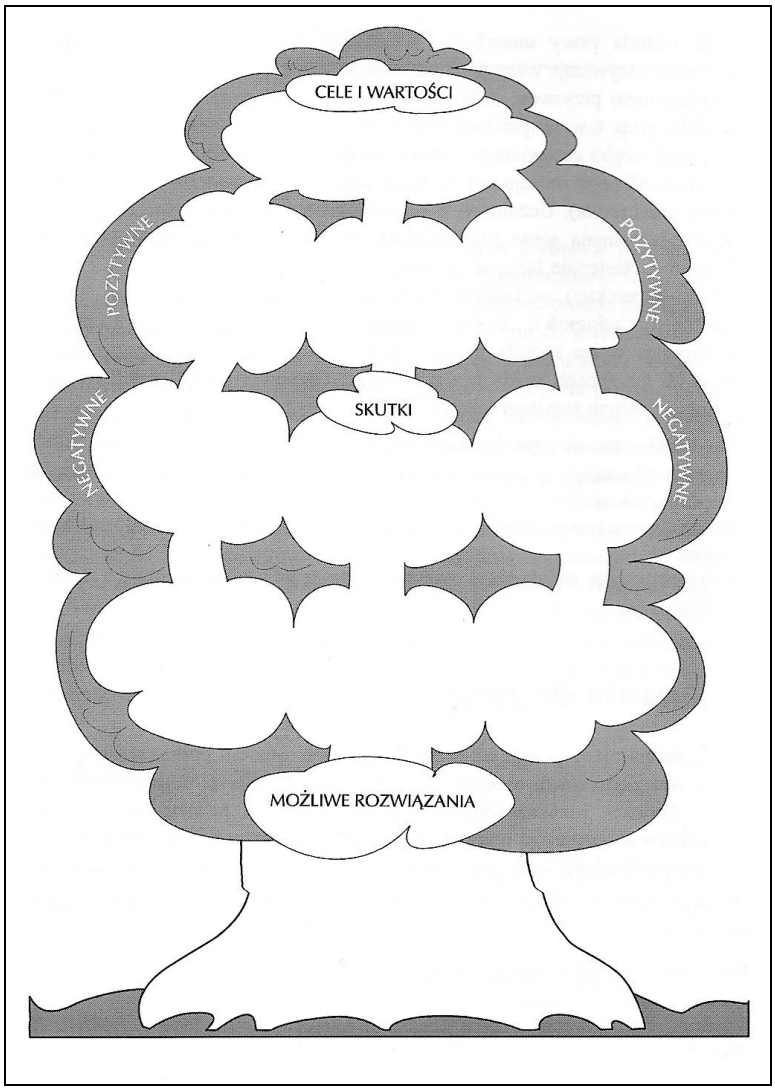

Przykłady zastosowania: problemy „Moja przyszła edukacja", „Czy Polska powinna angażować się w interwencję w Iraku?"

Metaplan

Kolejna metoda, dla której punktem wyjścia jest uzupełnienie schematu. Uczniowie wpisują spostrzeżenia w pola: „Temat", „Jak jest?", „Jak powinno być", „Dlaczego nie jest jak powinno być?", „Wnioski". Metoda pozwala prześledzić uwarunkowania problemów społecznych oraz znaleźć ich rozwiązania, uczy twórczej analizy.

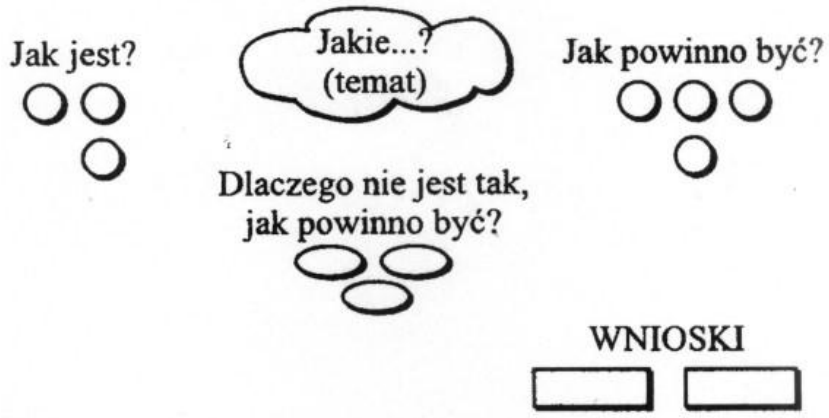

Przykłady zastosowania: problemy: „Przestrzeganie praw kobiet w Polsce"; „Zaangażowanie młodzieży w życie społeczności lokalnej".

Dyskusja

Trudno sobie wyobrazić lekcje wiedzy o społeczeństwie bez tej metody. Mają przecież one uczyć prezentacji i obrony własnych poglądów, ale także słuchania innych i szacunku do ich przekonań. Trzeba zadbać o właściwe zasady wymiany rozmaitych punktów widzenia, warto je ustalić od razu na początku. Wyodrębnia się różne rodzaje dyskusji. Z ciekawszych warto wymienić dyskusję pustego krzesła. Uczestnicy tworzą dwa kręgi – widzów przysłuchujących się i kilku rozmawiających, prezentujących różne poglądy. Wśród dyskutujących znajduje się puste krzesło. Każdy z widzów może na nim siąść i przedstawić swój punkt widzenia. Interesująca okazuje się także technika MAN. Uczniowie rozważają, czy akceptują, czy negują, czy modyfikują podaną tezę. Wpisują swoje argumenty we właściwe pole. Uzupełniony schemat staje się inspiracją do dyskusji.

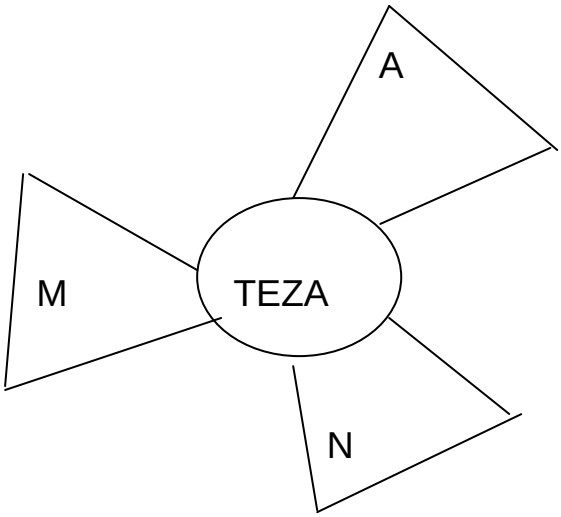

M – modyfikacja tezy

A – akceptacja tezy

N – negacja tezy

Przykłady zastosowania techniki MAN: teza „Przestępcy w Polsce mają za dużo praw"

Debata

To rodzaj dyskusji o ściśle określonych zasadach. Może przyjąć postać debaty „za i przeciw", kiedy zespół klasowy dzieli się na dwie grupy, które bronią bądź atakują podaną tezę. Debata oksfordzka polega na prowadzeniu wymiany poglądów przez niewielkie grupy zwolenników i przeciwników określonego przekonania. Kieruje nią moderator, do rozmowy włączają się też eksperci. Dyskusję obserwuje publiczność, która ma prawo zadawania pytań. Warto również na zakończenie przegłosować rozstrzyganą tezę.

Przykład zastosowania: teza „Czy partie polityczne powinien finansować budżet państwa?"

Metoda przypadków

Ciekawa metoda odwołująca się do sytuacji z życia młodzieży. Prowadzący prezentuje pewną historię wraz z kwestiami do rozstrzygnięcia. Młodzież następnie zadaje do niej pytania, na które nauczyciel odpowiada wedle założonych przez siebie celów lekcji. Uczniowie później wymieniają problemy, które odnaleźli w historii i szukają ich rozwiązań. Mogą to robić w grupach. Opowieść służąca za kanwę lekcji powinna być niejednoznaczna, powinna mieć potencjał różnorodnych rozwiązań. Młodzież w tej metodzie przenosi własne doświadczenia w obszar poznania naukowego.

Przykład zastosowania:

„Kasia miała 17 lat, była bardzo nieśmiałą osobą, a przy tym doskonałą uczennicą liceum ogólnokształcącego. Świetnie radziła sobie zwłaszcza z językiem angielskim – bez wątpienia należała do grona najbardziej utalentowanych w tym kierunku. Nigdy natomiast nie angażowała się w życie klasowe. Czy to wycieczka, czy ognisko, czy uroczystość – zawsze stała na uboczu. W klasie miała właściwie tylko jedną przyjaciółkę – Anię i to jej zwierzała się ze swoich największych problemów. A były to problemy niebagatelne. Otóż ojciec Kasi pił bez opamiętania. Niemal codziennie wybierał się z kolegami na imprezę, z której wracał kompletnie nietrzeźwy. Oczywiście, nie przyznawał się, że jest alkoholikiem. Problemy rozpoczęły się wtedy, kiedy zmarła mama Kasi. Ojcu trudno było pogodzić się ze stratą żony, ale również bał się wyzwań związanych z samotnym wychowaniem wówczas ośmioletniej córki. Kilka razy zdarzyło się, że nie wytrzymał i uderzył dziecko. Ta sytuacje trwa do dziś, odbijając się również na warunkach materialnych rodziny. Ojciec większość zarobionych pieniędzy przeznacza na alkohol, więc nie starcza na podręczniki, nowe ubrania… W domu panuje bieda. A koledzy i koleżanki Kasi często ją wyśmiewają: „Ty to nosisz jakieś przedpotopowe ciuchy!", „Nic tylko uczysz się i uczysz się – wybrałabyś się z nami do klubu!"

Pewnego dnia Małgosia – córka wziętych w mieście adwokatów zwróciła się do Kasi z prośbą o pomoc w problemach z językiem angielskim: „Nie chcę mówić nic starym, bo zaraz wyślą mnie na jakieś korki. Wpadłabyś do mnie, kiedy ich nie będzie i wytłumaczyła te czasy…" Kasia zgodziła się – koleżanki umówiły się na środę. Tego dnia rano czekało Kasię kolejne starcie z pijanym ojcem. Wrócił późno i miał jakieś pretensje, twierdząc, że w domu panuje bałagan. Kasia była więc roztrzęsiona, ale pamiętała o obietnicy. Pojawił się jednak problem – w domu Małgosi rozpoczął się remont i ta nalegała, aby spotkanie odbyło się u koleżanki. Kasia nie chciała się zgodzić, bo przecież pijany ojciec… „Naprawdę, nie mogę cię zaprosić" – próbowała się wykręcać, ale to tylko zdenerwowało Małgosię: „Zawsze wiedziałam, że jesteś nieużyta. Nie, to nie – spadaj!" Relacje pomiędzy dziewczętami bardzo się pogorszyły. Kiedy dwa tygodnie później Małgosia urządzała imprezę z okazji swojej „osiemnastki" zaprosiła całą klasę – tylko nie Kasię… Ta nie wytrzymała – na długiej przerwie wykrzyczała: „Myślisz, że jak twoi rodzice są adwokatami, to ci wszystko wolno, nawet pomiatać innymi!". Po czym podbiegła do Małgosi i uderzyła ją w twarz. Później zabrała plecak i wyszła ze szkoły…"

Uczestnicy mają odpowiedzieć na 2 pytania:

A. *Jak można rozwiązać problemy Kasi?*
B. *Kto może pomóc Kasi w rozwiązaniu problemów?*

Analiza kazusów

To też przypadki, które trzeba skonfrontować z obowiązującymi przepisami i ocenić, na ile dane postępowanie jest zgodne lub sprzeczne z prawem. Czasem trzeba także zaprojektować właściwe rozwiązanie.

Przykład zastosowania:

Kazus 1

Sejm RP uchwalił ustawę o zmianie podstawowej stawki VAT w 2012 r. z 23 % do 24 % w dn. 12 grudnia 2011 r. Senat przyjął ustawę bez poprawek w dn. 23 grudnia 2011 r., a Prezydent RP podpisał ją w dn. 2 stycznia 2012 r. Oceń, jaka stawka VAT będzie obowiązywała w 2012 r. z punktu widzenia prawa.

Kazus 2

Zmarł Mateusz Twarożek. Zostawił po sobie spory majątek, na który składa się zakład mleczarski, którego był jedynym właścicielem jeszcze przed ślubem oraz dwa samochody i willa w Konstancinie – Jeziornej, której dorobili się wspólnie z żoną. Mateusz Twarożek nie sporządził testamentu. Dlatego rodzina skierowała sprawę do sądu. O majątek upominają się: jego żona – Karolina Twarożek, dzieci – Krystyna, Mariusz i Genowefa Twarożek, teściowa Klementyna Serwatka, brat Stefan Twarożek oraz siostra Anna Maślanka wraz z mężem. Jak sąd rozstrzygnie spór rodzinny?

Drama

To metoda, która pozwala wczuć się w sytuację innego człowieka. Uczniowie odgrywają intuicyjnie różne role i w bezpieczny sposób przeżywają emocje, które mogą później interpretować i oceniać. Drama nie polega na odtwarzaniu wcześniej zaplanowanego scenariusza, opiera się raczej na improwizacji. Rozpoczyna się od ćwiczeń wstępnych, tzw. rozgrzewki, a kończy się podsumowaniem, najlepiej odpowiedzią na pytania: „Kim jesteś i co robisz?", „Dlaczego to robisz?", „Co chcesz osiągnąć?", „Skąd wiesz, że takie zachowanie jest odpowiednie w tej sytuacji?", „Jaka jest twoja sytuacja życiowa?"

Przykładowe karty ról – do wykorzystania na lekcji o rozwiązywaniu konfliktów (do ćwiczenia improwizacji w parach):

OSOBA A

Mieszkasz razem w mieszkaniu studenckim ze swoim przyjacielem. Bardzo się lubicie i znacie od lat, więc starasz się, żeby Wasze relacje układały się dobrze. Jesteś jednak leniwy i zapominalski. Uważasz, że pewne sprawy w domu nie należą do ciebie. Nie dostrzegasz ugotowanego obiadu, posprzątanego mieszkania. To przecież naturalne... Nie trzeba dziękować ani chwalić, bo twój przyjaciel sam się domyśli...

OSOBA B

Mieszkasz razem w mieszkaniu studenckim ze swoim przyjacielem. Bardzo się lubicie i znacie od lat, więc starasz się, żeby Wasze relacje układały się dobrze. To zwykle ty dbasz o czystość, o obowiązki domowe. Dzisiaj ugotowałeś obiad, zrobiłeś zakupy, posprzątałeś łazienkę i kuchnię i opłaciłeś rachunki. Chciałbyś, żeby twój przyjaciel to zauważał.

Gry dydaktyczne

Istnieje ich cała mnogość. Rozpoczynają się od prostych łamigłówek logicznych: krzyżówek, eliminatek etc. Bardziej złożone mają swoje reguły, których celem jest odwzorowanie realnych zależności społecznych. Uczniowie w zabawie te relacje odkrywają i analizują.

Przykład zastosowania:

Warto zastanowić się, jakie warunki powinien spełniać dobry obywatel Rzeczypospolitej oraz, co powinien zrobić obcokrajowiec, aby takim obywatelem się stać. Służy temu gra, której pomysłodawcą jest Centrum Edukacji Obywatelskiej. (Tutaj przedstawiana jest jej nieco zmodyfikowana wersja (publikowana w „Czuwaj" 2006 nr 3).

Podczas lekcji trzeba podzielić się na trzy zespoły:

- ***1 zespół*** *będzie stanowiła siódemka uczniów ubiegających się o obywatelstwo polskie i trzech ich tłumaczy. Będą oni musieli się zapoznać z informacjami o rolach, jakie otrzymali, a następnie zaprezentować swoją sytuację komisji z prośbą o przyznanie obywatelstwa. Osoby, które nie władają językiem polskim po cichu opowiadają o sobie tłumaczom, którzy jak najlepiej potrafią będą reprezentowali je przed komisją.*
- ***2 zespół*** *to komisja przyznająca obywatelstwo. Będzie słuchała ona poszczególnych kandydatów lub ich tłumaczy, naradzała się, a następnie przedstawiała decyzję z uzasadnieniem. Komisja dysponuje również opisem kandydatur do obywatelstwa.*
- ***3 zespół*** *to dziennikarze, którzy przysłuchują się rozmowom kandydatów na obywateli z komisją, wybierają jeden z przypadków, opisują go w krótkiej notce prasowej z własnym komentarzem.*

Opisy kandydatów na obywateli polskich:

Iwan Bieriezowski. *Repatriant z Kazachstanu. Wykształcenie zawodowe, nie mówi po polsku, ale jego dziadkowie byli Polakami, zesłanymi do Kazachstanu i on sam także czuje się Polakiem. Chce przyjechać do Polski, bo, jak twierdzi, ma bardzo ciężką sytuację materialną i wielodzietną rodzinę. W Kazachstanie kilka razy wchodził w konflikt z prawem karnym (pobicie, drobne kradzieże).* ***POTRZEBNY TŁUMACZ***
Joan Smith - Nowak. *Australijka. Wyszła za mąż za Polaka. Wykształcenie wyższe, nie mówi po polsku, nie ma żadnych polskich korzeni. Pragnie otrzymać obywatelstwo polskie tylko ze względu na męża i chęć zamieszkiwania w naszym kraju.* ***POTRZEBNY TŁUMACZ***
Hans Frieck. *Niemiec. Wykształcenie wyższe, dobra znajomość polskiego. Nie ma żadnych polskich korzeni, ale jest zachwycony Polską i polską historią. Studiował w końcu polonistykę w Krakowie. Chciałby uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym, brać udział w wyborach, zostać radnym.*
Lena Maniu. *Rumunka. Wykształcenie niepełne podstawowe. W Polsce od dwóch lat, ledwie mówi po polsku. Przybyła do Polski, bo chce utrzymać swoje dzieci, a w Rumunii nie było to możliwe ze względu na wielką biedę. Dotychczas podejmowała tylko dorywcze zajęcia.*
Li Tse Sen *- Koreanka z Korei Północnej. Jej mąż został rozstrzelany za rozrzucanie ulotek sprzeciwiających się dyktatorowi, rządzącemu w kraju. Ją zatrzymano przy próbie przekroczenia granicy z Koreą Południową i skazano na 20 lat pobytu w obozie pracy. Cudem uciekła przez granicę chińską. Nie mówi po polsku, ale tu chce szukać schronienia.* ***POTRZEBNY TŁUMACZ***
José Santiago. *Brazylijczyk. Wykształcenie wyższe, dobra znajomość polskiego. Nie ma polskich korzeni, ale przez kilka lat pracował w Polsce w turystycznej firmie polsko - brazylijskiej. Teraz trudni się eksportem kawy. Zamierza ulokować w polskich*

przedsiębiorstwach wielki kapitał. Nie wiadomo, skąd pochodzą pieniądze. Interpol ostrzega, że może mieć powiązania z mafią kolumbijską, ale nie ma żadnych dowodów.

Po takiej grze warto skonfrontować decyzje komisji z przepisami ustawy o obywatelstwie.

Analiza źródeł

Uczniowie na lekcjach wiedzy o społeczeństwie powinni interpretować różnorodne źródła: pisane, ikonograficzne, statystyczne. Warto sięgać do zasobów bliskich młodzieży, na przykład portalu kwejk.pl, ale nie zapominać także o tekstach publicystycznych czy klasycznych tekstach filozoficznych. Do źródeł powinny być sformułowane pytania, proszące o wyszukanie informacji w samym źródle, ale również o wykorzystanie własnej wiedzy.

Przykład zastosowania:

Przykład źródła statystycznego:

Przeanalizuj sondaż Centrum Badania Opinii Społecznej i wykonaj zadania, odwołując się także do własnej wiedzy:

1. *Wskaż trzy czynniki, które według badanych najbardziej ułatwiają znalezienie pracy po ukończeniu szkoły, odczytaj odsetki respondentów.*
2. *Oblicz różnicę w punktach procentowych pomiędzy najczęściej i najrzadziej wybieraną wypowiedzią.*
3. *Nazwij i opisz zjawisko społeczne, które opisuje druga pod względem częstotliwości wybierana odpowiedź. Oceń skalę tego zjawiska w Polsce*

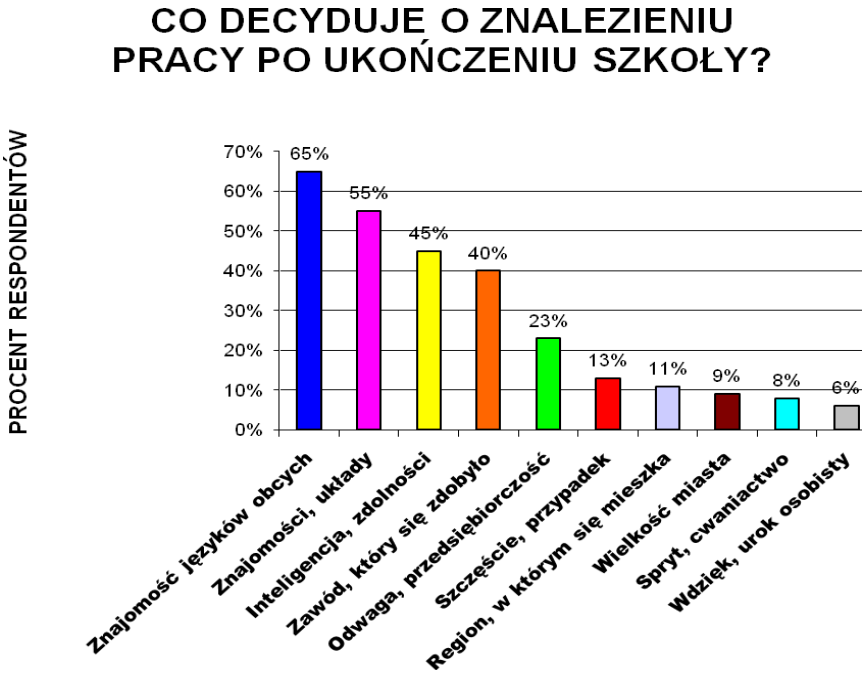

Źródło: www.cbos.pl

Przykład źródła ikonograficznego:

Przeanalizuj karykaturę dotyczącą i opisz, jak autor ocenia rolę praw człowieka na świecie (Dodatkowym aspektem edukacyjnym może być zlecenie uczniom przetłumaczenia z angielskiego napisów)

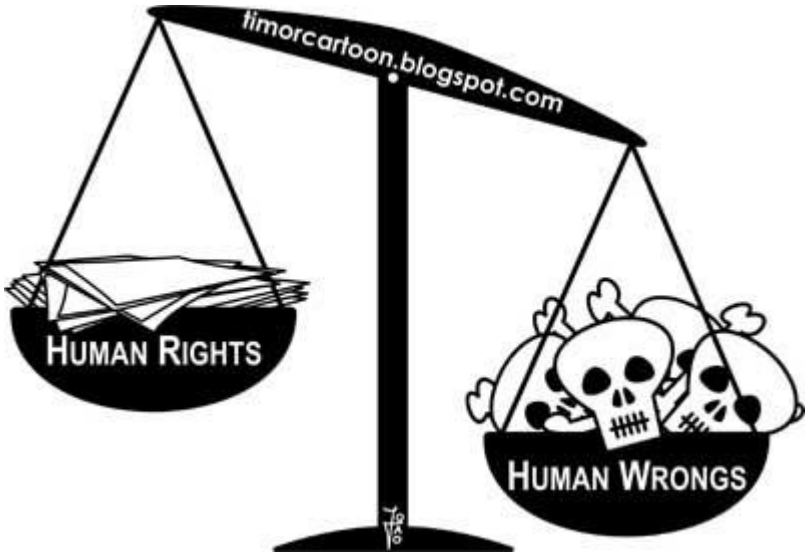

Źródło: http://timorcartoon.blogspot.com/2008/12/direitos-qu-human-what.html - licencja Creative Commons, autor: Joao

Przykłady filmów do zastosowania na lekcji:

- „Niebieskoocy" (1996), reż. Bertram Verhaag – dotyczący kwestii dyskryminacji;
- „Kraj urodzenia" (2002), reż. Jacek Bławut – reportaż filmowy o problemach współczesnego społeczeństwa polskiego (płyta DVD „Polska Szkoła Dokumentu, Jacek Bławut");
- „89 mm od Europy" (1993), reż. Marcel Łoziński – reportaż filmowy o przejściu granicznym Brześć – Terespol i relacjach Polski ze Wschodem (płyta DVD „Polska Szkoła Dokumentu, Marcel Łoziński");
- „Święta woda" – o deficycie zasobów wody na świecie i „Żelazne damy w Liberii" – o przemianach demokratycznych w Liberii, dokonywanych rękami kobiet (na płytach DVD wydanych przez Centrum Edukacji Obywatelskiej w ramach projektu „Patrz i zmieniaj" w 2008 r.)

Przykłady źródeł internetowych:

- http://www.scholaris.pl/frontend,4,92559.html – prezentacja Jolanty Woźniak – Partyki dotycząca Amnesty International
- http://www.scholaris.pl/frontend,4,92553.html – prezentacja Jolanty Woźniak – Partyki dotycząca sposobów podejmowania decyzji

- http://www.scholaris.pl/frontend,4,108610.html – prezentacja Anny Chmielewskiej dotycząca gałęzi prawa.
- http://www.scholaris.pl/frontend,4,109719.html – prezentacja Anny Jarkiewicz dotycząca problemu narkomanii i AIDS

Projekt
Bardzo ważna metoda na lekcjach wiedzy o społeczeństwie. Uczy rozpoznawania problemów społecznych, sztuki kompromisu, podejmowania decyzji, analizy, wdrażania odpowiednich działań, współpracy w grupie, kreatywności i odpowiedzialności. Przygotowuje do dorosłego życia, gdzie wiele zadań w pracy jest realizowanych za pomocą projektów. Projekt edukacyjny powinien mieć ściśle określoną instrukcję, być podzielony na etapy, założone cele, metody pracy, formę prezentacji, kryteria oceny, termin zakończenia. Rezultatem projektu może stać się strona www, przedstawienie, album, wystawa. Najcenniejsze są projekty, które młodzież podejmuje w odpowiedzi na realne problemy otoczenia, kiedy próbuje te kwestierozwiązać.
Przykład instrukcji:

POLSKIE PARADOKSY

- *podzielcie się na 5 grup, niech każda wybierze sobie szefa;*
- *w ramach projektu będziecie mieli do wykonania różnorodne zadania, które pokażą, z czego Polacy mogą być dumni, a czego się powinni się wstydzić;*
- *przygotujcie akcję wizualizacji problemów, którymi się zajmujecie w trakcie projektu (plakaty, ulotki etc), dbając o to, by nie niszczyć mienia szkolnego*
- *przygotujcie Dzień Polski z tańcami ludowymi, potrawami narodowymi, strojami, gwarą, literaturą, muzyką etc;*
- *przygotujcie debatę dla młodszych klas – temat roboczy: „Czy dzisiaj można być dumnym z polskości?" – można się zająć problemami nietolerancji w naszym kraju;*
- *termin podsumowania 30 listopada 2009 r.*

VII. Kontrola i ocena osiągnięć ucznia

Kontrola i ocena osiągnięć obejmuje różne formy aktywności ucznia:

- odpowiedzi ustne,
- wypowiedzi pisemne,
- prace domowe,
- sprawdziany,
- kartkówki,
- aktywność na lekcji i poza lekcjami,
- projekty,
- prace zespołowe,
- udział w zajęciach dodatkowych,
- udział w konkursach i olimpiadach.

Ocena spełnia funkcję informacyjną dla ucznia – ukazuje mu wiedzę i umiejętności, które opanował i te, w których są zauważalne deficyty. Podopieczny powinien dokładnie wiedzieć, czego ma się nauczyć. Rolą nauczyciela jest na każdej lekcji wskazywanie jej celów, informacji, na które młody człowiek powinien szczególnie zwrócić uwagę. Te wiadomości i umiejętności powinny być później utrwalane i sprawdzane w pracach klasowych. Warto zapoznać się z podstawowymi zasadami oceniania kształtującego.

Niezwykle istotna wydaje się też indywidualizacja nauczania. Uczniom uzdolnionym należy proponować zadania stosowne do ich potrzeb i możliwości. Warto zachęcać ich do startowania w konkursach i olimpiadach, podsuwać dodatkowe lektury, zlecać koordynowanie projektów. Te pola aktywności powinny być oceniane notą celującą. Dla ucznia słabszego również bardzo ważna okazuje się motywacja. Mniejsze zdolności intelektualne może nadrabiać ocenami z projektów, aktywnością na lekcji, którą nauczyciel powinien wzmacniać pozytywnie.

Propozycja kryteriów, które mogą znaleźć się w przedmiotowym systemie oceniania (opracowana na podstawie różnorodnych pso, zwłaszcza tego używanego w I Liceum Ogólnokształcącym im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie):
*a) **ocenę celującą** otrzymuje uczeń, który: posiada szerszy zasób wiedzy niż przewidują wymagania programowe (wymagania rozszerzające), rozumie, zgodnie ze stanem badań, związki miedzy faktami, swobodnie dokonuje uogólnień, samodzielnie i kreatywnie wyjaśnia i interpretuje zjawiska, sprawnie posługuje się wiedzą dla celów teoretycznych i praktycznych, swobodnie posługuje się terminologią, łączy wiadomości z różnych dziedzin nauki, porównuje ustalenia naukowców z wiedzą płynącą z własnego oglądu rzeczywistości, dogłębnie i oryginalnie analizuje źródła, dokonuje ich pełnej krytyki, zna literaturę fachową, wypowiada się konkretnie, we właściwej formie oraz poprawnie pod względem językowym.*
*b) **ocenę bardzo dobrą** otrzymuje uczeń, który: w sposób wyczerpujący opanował wiedzę (wymagania dopełniające), potrafi kojarzyć wiadomości oraz przekazywać je zgodnie z logicznym układem, właściwie rozumie uogólnienia i związki pomiędzy zjawiskami, łączy wiadomości z różnych dziedzin nauki, samodzielnie wyjaśnia zjawiska, umiejętnie wykorzystuje wiadomości w teorii i praktyce, właściwie interpretuje źródła, dokonuje ich całkowitej krytyki, dokonuje własnych ocen, posługuje się terminologią naukową, wypowiada się konkretnie, we właściwej formie oraz poprawnie pod względem językowym.*
*c) **ocenę dobrą** otrzymuje uczeń, który: opanował materiał (wymagania rozszerzające), jego wiadomości w danym zakresie są logicznie powiązane, poprawnie rozumie związki pomiędzy zjawiskami, w sytuacjach nietypowych potrafi dokonać łatwych uogólnień i prostej analizy przyczynowo-skutkowej, zna podstawowe pojęcia i terminy naukowe, formułuje proste samodzielne opinie, jego wypowiedź jest spójna i poprawna pod względem językowym.*
*d) **ocenę dostateczną** otrzymuje uczeń, który: posiada wiadomości w stopniu podstawowym (wymagania podstawowe), poprawnie rozumie najważniejsze zjawiska, dokonuje prostych analiz, jego wiedza jest w dużej mierze odtwórcza, potrafi wykorzystać wiadomości do celów praktycznych przy pomocy nauczyciela, jego wypowiedź jest uboga w słownictwo fachowe,*

umie wyjaśniać podstawowe definicje, potrafi wykonać proste ćwiczenia ze źródłami, posługuje się nieskomplikowanym językiem z niewielkim zasobem słów.

*e) **ocenę dopuszczającą** otrzymuje uczeń, który: ma niezbędne i najbardziej podstawowe wiadomości (wymagania konieczne), luźno powiązane, słabo rozumie uogólnienia, nie potrafi scharakteryzować zjawisk, nie potrafi przeprowadzić analizy przyczynowo-skutkowej, wykorzystuje wiedzę w sposób jedynie odtwórczy i tylko pod kierunkiem nauczyciela, ma bardzo ubogie słownictwo, powierzchownie analizuje źródła, wypowiada się chaotycznie pod względem językowym.*

*f) **ocenę niedostateczną** otrzymuje uczeń, który: w sposób błędny i niedojrzały formułuje oceny i wysnuwa wnioski, popełnia rażące błędy merytoryczne, nie stosuje i nie rozumie podstawowych terminów, nie potrafi analizować źródeł, nie rozumie i nie potrafi wykonać prostych zadań, nawet przy pomocy nauczyciela, cechuje się brakiem systematyczności i motywacji do nauki oraz biernością na lekcji, jego język jest bardzo prosty, słabo komunikatywny, poziom wiedzy i umiejętności uniemożliwia otrzymanie oceny dopuszczającej i kontynuowanie nauki na wyższym szczeblu kształcenia.*

Przykład 1. Zadanie zamknięte

Określ rodzaj normy społecznej obecny w poniższych zasadach, wpisując cyfry oznaczające zdania w wykropkowanych miejscach. Wybierz spośród: moralnej, prawnej, obyczajowej, zwyczajowej, religijnej.

1. „Pamiętaj, abyś dzień święty święcił.”
2. „Nie należy ubierać choinki na Wielkanoc. Choinkę ubiera się na Boże Narodzenie.”
3. „Pocałuj ciocię Krysię na „do widzenia”. Wszystkie dzieci w rodzinie tak robią.”
4. „Na Walentynki powinieneś kupić kwiaty swojej dziewczynie.”
5. „Kiedy wchodzisz do kościoła katolickiego, powinieneś zdjąć czapkę. Jesteś mężczyzną.”
6. „Nie powinieneś nigdy kłamać!”
7. „W granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel może,
   z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rozporządzać rzeczą.”
8. „Kto, w celu usunięcia przemocą konstytucyjnego organu Rzeczypospolitej Polskiej, podejmuje działalność zmierzającą bezpośrednio do urzeczywistnienia tego celu, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.”
9. „Nie powinieneś zostawiać swojego psa samego na trzy dni. Bardzo wtedy cierpi”
10. „Powinieneś modlić się pięć razy z twarzą skierowaną w stronę Mekki. W końcu jesteś muzułmaninem.”

Normy moralne:.....
Normy religijne: :.....
Normy prawne: :.....
Normy zwyczajowe: :.....
Normy obyczajowe: :.....

Przykład 2. Karta oceny projektu

Kryteria oceny	Ocena					
	1	2	3	4	5	6
Przestrzeganie harmonogramu projektu, terminowość						
Współpraca w grupie						
Dobór informacji						
Własny wkład w opracowanie informacji						
Merytoryczna ocena prezentacji						
Oryginalność i kreatywność prezentacji						

Można uzupełnić tabelę o inne kryteria. Za każde stawia się ocenę według sześciostopniowej skali szkolnej, a następnie wyciąga średnią.

Przykład 3 Zasoby internetowe

:

http://www.scholaris.pl/frontend,4,95467.html – test autorstwa Anny Chmielewskie dotyczący uwarunkowań społecznych funkcjonowania jednostki.

http://www.scholaris.pl/frontend,4,108658.html oraz

http://www.scholaris.pl/frontend,4,108660.html – test autorstwa Anny Chmielewskiej dotyczący władzy ustawodawczej.

http://www.scholaris.pl/frontend,4,84272.html – test autorstwa Anny Chmielewskiej dotyczący grup społecznych

http://www.ceo.org.pl/pl/epio/serwis-maturzysty - materiały Centrum Edukacji Obywatelskiej dotyczące utrwalenia i sprawdzenia wiedzy przed maturą.

VIII. Wybrane materiały dydaktyczne

Ambrosewicz-Jacobs Jolanta, Hońdo Leszek (red.), *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?*, Kraków 2005.
Arends Richards I., *Uczymy się nauczać*, Warszawa 1994.
Baer Ulrich, *Gry dyskusyjne. Materiały pomocnicze do pracy z grupą*, Lublin 1997.
Bąbel Przemysław, Wiśniak Marzena, *Jak uczyć, żeby nauczyć*, Warszawa 2008.
Birkenbihl Vera F., *Gry i zabawy umysłowe*, Katowice 2006.
Bogdańska - Pawłowska Barbara, Młynarczyk Maciej (red.), *Patriotyzm jutra. Różnorodna jedność. Poradnik drużynowego Drużyny Grunwaldzkiej*, Olsztyn 2010.
Brudnik Edyta, Moszyńska Anna, Owczarska Beata, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2003.
Brudnik Edyta, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie 2. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2003.
Building Peace Together. 12 Workshops for a Global Development Village, Geneva 2002.
Całek Grzegorz, *Zamiast wykładów*, Warszawa 1995.
Doliński Artur, *Jestem… Myślę… Działam…, czyli Jak przygotować młodzież do wejścia na rynek pracy?,* Zielona Góra 2001.
Faber Adele, Mazlish Elaine, *Jak mówić, żeby dzieci się uczyły w domu i w szkole*, Poznań 2006.
Fontana David, *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998.
Gannon Mary (ed.), *Changing Perspectives. Cultural Values, Diversity and Equality in Ireland and the Wider World*, Dublin 2002.
Gensler Maria, Ura Daniela, *Wybrane zagadnienia z metodyki nauczania wiedzy o społeczeństwie*, Warszawa 1996.
Giermakowski Marian, *Konstytucjonalizm w edukacji szkolnej*, Lublin 1998.
Gordon Thomas, *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa 2007.
Goźlińska Elżbieta, *Jak skonstruować grę dydaktyczną*, Warszawa 2004.
Hamer Hanna, *Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 1994.
Harmin Merril, *Duch klasy. Jak zmotywować uczniów do nauki*, Warszawa 2005.
Każdy inny, wszyscy równi...Pakiet edukacyjny, Warszawa 2003
Kruszewski Krzysztof (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2005.
Maternicki Jerzy, Majorek Czesław, Suchoński Adam, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1994.
Mines! An Awareness Game on the Problem of Ant-Personnel Mines, Geneva 1999.
Mojski Michał Bartosz, *Civis sum! - Jestem obywatelem! Program nauczania wiedzy o społeczeństwie dla IV etapu edukacyjnego* w: http://www.ore.edu.pl.
Mojski Michał Bartosz, *Pełnić służbę państwu*, w: *„Czuwaj”* 2006 nr 3.
Niemierko Bolesław, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002.
Okoń Wincenty, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1998.
Pawlicki Aleksander, Merta Tomasz, Pacewicz Alicja, *Z demokracją na ty. Materiały pomocnicze*, Warszawa 2005.

Pétursdóttir Guðrún, *InterCultural Iceland. Sensitisation training about migration, racism, discrimination, culture and diversity*, Reykjavík 2010.
Przejścia. Gra symulacyjna ułatwiająca zrozumienie problemów uchodźczych, Warszawa 1998.
Szarzyńska Alicja, *Edukacja globalna. Zabawy dydaktyczne*, Olsztyn 1995.
Śliwerski Wojciech, *Harcerskie gry i zabawy*, Warszawa 1998.
Zielecki Alojzy, *Wprowadzenie do dydaktyki historii*, Kraków 2007.

Zasoby internetu – wybrane przykłady:
http://www.scholaris.pl/frontend,4,84505.html – scenariusz lekcji Iwony Raszei – Ossowskiej dotyczący predyspozycji zawodowych;
http://www.scholaris.pl/frontend,4,1041291.html – poradnik „Autobiografia spotkań międzykulturowych" autorstwa zespołu w składzie: Michael Byram, Martyn Barret, Julia Ipgrave, Robert Jackson, Maria del Carmen Mendez Garcia;
http://www.scholaris.pl/frontend,4,84538.html - scenariusz lekcji Iwony Raszei – Ossowskiej, poświęcony pojęciu sprawiedliwości.
http://www.scholaris.pl/frontend,4,86941.html – scenariusz lekcji autorstwa Ewy Kordzińskiej dotyczący modeli komunikowania się.

Powyższe materiały i zawarte w nich pomysły zostały wykorzystane do stworzenia programu „WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość", mogą służyć także jako inspiracja do realizacji treści w praktyce szkolnej.

IX. Zakończenie

Program „WOS, czyli Wolność, Odpowiedzialność, Sprawiedliwość" jest propozycją, którą nauczyciel twórczo może modyfikować i dostosować do własnych potrzeb. Celem głównym jest wyposażenie młodego człowieka w niezbędne kompetencje, aby jako wolny, odpowiedzialny i sprawiedliwy obywatel tworzył przyszłość demokratycznego państwa.

ORE
Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego